

Автори

Василь БОНДАР
В'ячеслав БРЮХОВЕЦЬКИЙ
Микола ВІНГРАНОВСЬКИЙ
Олександр ГИЖА
Олесь ГОНЧАР
Леонід ГОРЛАЧ
Валерій ГУЖВА
Микола ГРИГОРІВ
Євген ГУЦАЛО
Ніна ДАНГУЛОВА
Іван ДЗЮБА
Віталій ДОНЧИК
Павло ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ
Петро ЗАСЕНКО
Роман ІВАНИЧУК
Микола КРАВЧУК
Павло МОВЧАН
Лариса МОРОЗ
Юрій МУШКЕТИК
Дмитро ПАВЛИЧКО
Володимир ПАНЧЕНКО
Віктор ПОГРІБНИЙ
Юрій ПОПСУЄНКО
Феодосій РОГОВИЙ
Григорій СИВОКІНЬ
Анатолій СКРИПНИК
Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ
Ганна ТЮТЮННИК
Олена ЧЕРНЕНКО
Анатолій ШЕВЧЕНКО

ТАКИЙ ВІН У НАШІЙ ПАМ'ЯТІ

Спогади
про Григора
ТЮТЮННИКА

Упорядкування Михайла Слабошпицького

Київ
“ЗНАННЯ”

В'ячеслав Брюховецький

Людина з гордо піднятою головою

На початку 70-х років я найбільше любив день, наступний після одержання “получки” в хлібному магазині на вул. Толстого, де, будучи студентом журфаку, підробляв вантажником. Раз на місяць я здійснював свій традиційний великий обхід столичних центральних книгарень. Повагом поснідавши “тошнотиками” (піріжки з лівером плюс газована вода — хто з тогочасних студентів університету не пам’ятає цієї піріжкової на площі Толстого?), починав із двох невеликих букіністичних у вузькому пасажі навпроти кінотеатру “Київ”, потім йшов до панського “Сяйва”, де були і нові книжки, і букіністика, і навіть таємнича кімната письменників, куди, правда, таким, як я, вхід не дозволено... Далі по Хрещатику — демократична двоповерхівка: тут затримувався найдовше. Потім — “Дружба”, де можна було надібати загалом недоступні зарубіжні видання в перекладі польською... Задорогою для мене тоді була наступна на Хрещатику книгарня — “Мистецтво”, — зате з’являлася можливість порозглядати альбоми улюблених художників. Через Хрещатик, на Кірова, 4, — “Наукова думка”. Після неї вертався вже іншим боком Хрещатика до Пасажу, де містився найдешевший книжковий магазин. А далі знову через Хрещатик, і по Фундукліївській — Леніна — Хмельницького — вгору: “Поезія”, букіністичний, “Академкнига” і знову букіністичний... (сьогоденному студентові навіть важко уявити, що в цьому районі Києва було стільки книгарень — там, де нині суцільні бутіки). І вже після останнього повертав до жовтого корпусу університету на лекції...

Але того дня я встиг дійти лише до “Сяйва”. На полиці побачив книжку “Батьківські пороги”. Автор — Григорій Тютюнник. Я знав Григорія Тютюнника, його розлогий, епічний роман “Вир”... Чому Григорій? Відкрив “Батьківські пороги” і прикипів до сторінки. Як золоте зерно слово до слова, реалістично вбивчо, лаконічно, з бездоганим художнім смаком.

Піднявся бульваром до Шевченкового парку. І поки не прочитав усієї книжки, не міг одірватися. Аж тоді перевів дух. Лекції вже либонь кінчалися, а в моїй душі тремтіла кришталевпрозора тиша. Отоді я фізично відчув, що таке катарсис. Аж важко було повірити, що у нас є такий прозаїк, відточено гострий, чесний, вибагливий майстер... Саме ця книжка, до речі, спонукала мене написати першу в житті літературну рецензію. Кинувся я з нею до товстих київських журналів, до “Літературної України”... І не міг збагнути, чому всі якось напівскептично бігцем переглядали той текст захопленого початківця й відразу повертали мені його в руки з однією й тою самою відповіддю: “Ви ліпше напишіть щось про молодих прозаїків...”.

Я таки опублікував ту рецензію — в районній бородянській газеті “Вперед” з наївним сподіванням, що, можливо, прочитає її й автор “Батьківських порогів”...

Самого ж Григора Тютюнника я побачив, коли вже працював у “Літературній Україні”. То було в “Енеї”, в тому вертепі письменницького самовиживання в стабільно тяжкий для нашої літератури час — під крилом Щербицького гноївся маланчукізм... І вже бодічалі та сановиярмиші правила свій бал. Зайшов він, високий, ставний, з непокірним чорнявим чубом, поглядом гострим і ніби гнівнонасмішливим. Склавши на грудях руки, призупинився біля кубла навкололітературного мотлоху (там відразу припишкли, втупившись у свої наїдки), не сказав нічого, а так ніби внутрішньо чвиркнув і попрямував до столу, де сидів Толя Шевченко та інша порядна публіка...

Зустрічалися ми з Григором Михайловичем не так уже й часто.

Микола Вінграновський

Два дні в Одесі

Того 1964 року Григір працював у “Літературній газеті”, а мене, молодого кінорежисера, “кинули” з Києва в Одесу виручати фільм за сценарієм Василя Земляка “Дочка Стратіона”.

Після фільму на Одеській кіностудії сказали мені “спасибі”, підвищили платню за номер в Куряжі і запропонували нову постановку: цього разу за сценарієм О. Левади та М. Білинського “Ескадра повертає на захід”.

Діватися було нікуди: в магазинах кукурудзяний з горохом хліб, на руках — ще не ходив — малий син, газети, особливо “Літературна”, “лупцювали” за формалізм, друкувати мене перестали, а тут, на кіностудії, і зарплатня, і який не який пайок, словом, я погодився, та і сценарій мені подобався: Антанта, Жана Лябурб, Одеське революційне підпілля, одним словом, у сценарії була драматургія, боротьба.

А боротися я починав звикати.

Жили ми тоді — і режисери, і оператори, і артисти — навпроти кіностудії через трамвайну колію у Куряжі. Хто назвав так цей двоповерховий гнітючо-сірий, обдиханий морем будинок — невідомо. Чи купці грецькі, чи російські — яка різниця? То було колись, і давно і, може, й неправда, та нам куряжитись в Куряжі хоча й доводилось, то з інших причин і з інших коштів.

Жив я в Куряжі, як в капкані. Добре, що в мене, режисера-постановника, була машина: нею після роботи іноді вискакував з Одеси на Дністер половити окунців та пописати “Ніч Івана Богуна”.

І ось однієї ночі я дивився в сліпу стелю Куряжа і мені чомусь так стало сумно, наче у вухах завили вовки. Пішов на по-

шту і, не довго думаючи, послав Григорові у Київ телеграму: так, мовляв, і так, Одеська кіностудія приступає до виробництва такого-то кінофільму, просимо на два дні відпустити для кінопроб письменника Григора Тютюнника. І підпис: режисер-постановник такий-то.

Минув день. Минув другий.

Що таке? — думав я. Такого у нашій кінематографічній практиці ще не було: минуло два дні, а відповіді ніякої. Може, та редакція вимерла?

Минуло ще кілька днів, коли від Григора приходить лист: редакція не відпускає.

Ага. Не відпускає.

Подаю другу телеграму, вже на ім'я голови Комітету в справах кінематографії.

Цього разу відповідь не забарилась.

І ось рано-вранці походжаю я по одеському пероні...

Григир вийшов з вагона і став: дивиться на мене, я — на нього. Ми обнялися... Молоді і сильні, певні за свій талант, горді від своїх написаних і ще не написаних слів, як би там і що з нами не було!

З Григором був знайомий ще зовсім мало: зустрічалися один чи два рази. Один раз у нього вдома, на Андріївському узвозі, в кімнатці два на чотири, де він жив з дружиною і сином.

Я йому сказав:

— Григоре, зараз ідемо на кіностудію. Зміна замовлена і кінокамера вже стоїть. Ти одягнешся в костюм офіцера царської армії, який насправді є наш підпільник-революціонер. Що тобі треба буде говорити — я все скажу. Тексту небагато. Що тобі треба буде робити — скажу теж. Лише не бійся і не хвилюйся. Годину-другу я тебе познімаю, мій асистент відведе тебе до костюмерної назад, ти перевдягнешся у своє, потім з асистентом підете до каси — гроші тобі вже виписано і за проїзд сюди й назад, і добові на два дні, і гонорар за сьогоднішню кінозйомку. А там далі буде видно — у нас два дні. Ясно?

Євген Гуцало

Зі свічкою в руці

Часто згадуються шістдесяті роки, саме їхні початки, вже сповиті млою півзабуття, коли щойно з Чернігова перебрався до Києва. Місто над Дніпром, про яке стільки мріялось у дитячі літа і в літа студентські, стало близьке, водночас не втрачаючи в своїх побутових подробицях того чарівливого романтичного серпанку, котрим уява наділяла його ще з давніх пір. Почавши працювати в редакції письменницької “Літературної газети”, згодом перейменованої на “Літературну Україну”, я мав мало не щоденну змогу знайомитись, бачити в обличчя тих українських письменників, які досі були для мене живими легендами. Ці живі легенди з дивовижною людською простотою навідувались до Спілки, де містилась редакція газети, і, зостаючись знайомими зі школи хрестоматійними легендами, набирали реальних рис реальних особистостей. Чи варто називати всім добре відомі імена наших корифеїв, що закладали основи нової української радянської літератури, незабутні імена, що в свідомості неминуче поєднувались з революційним Жовтнем, з боротьбою за засади соціалістичної дійсності, а згодом — і з сповненою трагедійних випробувань порою Великої Вітчизняної війни?!

Які це справді овіяні всенародною славою дорогі імена, з чийм словом поетичним чи прозовим виростав, прилучався як до мистецтва, так і до життя народного!

Саме на початки шістдесятих років випало входження в літературу і моє, і багатьох моїх ровесників. І час був цікавий, і атмосфера в літературі обнадійлива, — власне, згодом я переконався в простій істині, що час завжди цікавий, що атмо-

сфера в літературі завжди обнадійлива. Мабуть, не називати-му й імена юних обдаровань, котрі на ту пору лише пробували голоси, спромагаючись на перші публікації в журналах, газетах і видавництвах, заживаючи в читачів та досвідчених літераторів більше чи менше визнання. Припливна хвиля цих імен значна, сьогодні вони складають становий хребет нашої літератури.

Григор Тютюнник приїхав із Донбасу до Києва трішки пізніше, його ім'я на небосхилі тодішнього молодого слова за-світилось також трішки пізніше, коли вже дехто встиг заявити про себе на повну силу таланту. Проте нині, в плинні вісімдесятих років, оте "трішки пізніше" стерлось та призабулось, ім'я Григора Тютюнника стало поряд із іменем Василя Симоненка на чолі когорти так званих "шістдесятників", та й багато говорить не тільки про цю когорту, а й про українську радянську літературу взагалі, а й про літературу всесоюзну...

Недавній випускник Харківського університету, недавній учитель (щоправда, з досвідом невеликим), приїхавши з шахтарського Донбасу до столичного Києва, також влаштувався на роботу до редакції "Літературної газети".

Коли пам'яттю повертаюсь до першоджерел нашого знайомства, ловлю себе на давньому здивуванні: виявляється, в Григорія Тютюнника, автора роману "Вир", котрий так мені сподобався, посівши в моїй свідомості місце визначне, є рідний брат, і цей рідний брат теж пише, і цей рідний брат працює зі мною в одному редакційному колективі! Я не був знайомий із автором роману "Вир", проте шанобливе ставлення до його твору та до його особи мимоволі (і, мабуть, цілком закономірно) переносилось на рідного брата — молодого газетяра характерної зовнішності, з якою він не губився поміж людського загалу, а виділявся. Поставний, виразно енергійний у ході, завжди з вільно розгорнутими грудьми, тримав голову з якоюсь вродженою, невимушеною незалежністю, буйночуба голова подеколи якось аж завалювалась назад, немов розкошуючи на міцних незгорблених плечах. Не завжди застібаючи поли плаща чи пальта, а згодом і білого, простої

Михайло Слабошпицький

“Таким він і стоїть у пам’яті”

Шкода, що у нас зовсім не поширений жанр автобіографії читача, його практично немає у літературному вжитку. А саме такі матеріали можуть багато дати для розуміння шляху людини до того чи того письменника, особливості сприйняття — чи не прийняття — його творів. Адже кожна людина — то інший світ, інший духовний досвід. І дуже часто вона вичитує в творах щось суто своє, про що, можливо, навіть і не думав, не мав на оці письменник, зачинаючи книгу. Скільки мислячих читачів — стільки й індивідуальних прочитань. То лише деякі критики-ремісники “прочитують” усі книжки на один перевірений штиб: тема, ідея, художні засоби і т. ін., анітрохи рецепційно їх не збагачуючи; скорше навпаки — збіднюючи до такої собі художньої ілюстрації соціологічних схем чи зводячи мистецьку самобутність твору до суми літературних прийомів.

Для нормального читача (тобто не критика й не літературознавця) кожна книга — зовсім не закінчений твір, а, як писав про це Дмитро Затонський, щось на зразок чорнового варіанта, що його “безперервно дописує індивідуальний, а врешті-решт і колективний читач. Більше того, припинення подібного співавторства означало б смерть книги, в кращому разі — її перетворення в музейний експонат”. Ототожнюючи себе з героями, стаючи на їхнє місце, читач переживає разом з ними все те, що випало їм на долю, і шукає в собі відповіді на ті запитання, які ставить до героїв автор.

Ми часто кажемо: такий-то письменник має свого читача. Але що це за читач? Чому саме він його? Як він прийшов до

цього письменника? Чим письменник його “взяв”? Ось тут би багато нам пояснила автобіографія читача.

Скажімо, сьогодні вже не треба агітувати читача за Тютюнника. Повільно, роками завойовував він читача, і нині його твори знає і любить кожен, хто хоч трохи не байдужий до української літератури. Та, зрештою, не тільки до української, бо Григорові книги виходили в різних республіках нашої країни і за рубежем. Але спочатку стосунки з читачем — і особливо з критикою — склалися не ідилічно. До взаємної симпатії було дуже і дуже далеко.

Добре пам’ятаю, як з’явилася Тютюнникова “Зав’язь” (невже це було двадцять років тому?). Ми, студенти факультету журналістики Київського університету, яким були не чужі літературні амбіції, читали ці новели і до запаморочення сперечалися про них. У нас на факультеті були свої безнадійні “модерністи” й “архаїсти”. Ми всі тоді писали романи, повісті, драми, сценарії і поеми. Щоправда, не кожен із нас умів до пуття написати звичайну газетну інформацію. Зате вміли повергати в прах літературні авторитети й складали свої “табелі про ранги”, в яких обов’язково фігурували імена Джойса, Пруста, Кафки, Іонеску, хоч важко сказати, чи хтось із нас тоді їх насправді читав, як, до речі, і не читав після школи Стефаніка, Коцюбинського чи Тесленка. Та й навіщо читати? Самі, мовляв, пишемо...

Одні з нас вважали, що герої Тютюнника — то безнадійно вчорашній день літератури, що нині таку прозу писати не можна, бо вона справляє анахронічне враження: сільські діди, баби, спогади про вже далеке дитинство... От, мовляв, “висповідальники” з “Юности” (тоді цей журнал культивував так звану молодіжну прозу з телеграфним — часто “під Хемінгуея” — стилем і рефлектуючими молодиками, які вважали, що все найголовніше в світі починається з них); ця проза — справді динамічна і суголосна духові нашої космічної доби. Інші з-поміж студентського гурту — здебільшого селюки — вичитували в Тютюнника те, що важко передати словами, впізнавали світ, у якому народилися, і людей, серед яких ви-

Зміст

<i>Григір Тютюнник. Автобіографія</i>	5
<i>Василь Бондар. Три зустрічі з Григором Тютюнником</i>	10
<i>В'ячеслав Брюховецький. Людина з гордо піднятою головою.....</i>	19
<i>Микола Вінграновський. Два дні в Одесі</i>	24
<i>Олександр Гижа. Нічні розмови про сіль</i>	31
<i>Олесь Гончар. Григір Тютюнник — живописець правди</i>	44
<i>Леонід Горлач. Три поклони Григору</i>	50
<i>Валерій Гужва. А йому тільки б жити і жити.....</i>	61
<i>Микола Григорів. Щедрість.....</i>	68
<i>Євген Гуцало. Зі свічкою в руці.....</i>	80
<i>Ніна Дангулова. Нестихаючий біль.....</i>	123
<i>Іван Дзюба. Смуток правди в Григорових очах.....</i>	125
<i>Віталій Дончик. Любов і біль.....</i>	136
<i>Павло Загребельний. Болід</i>	168
<i>Петро Засенко. На берегах пам'яті</i>	173
<i>Петро Засенко. Світло невпокореної душі</i>	186
<i>Петро Засенко. Анафему так і не було знято.....</i>	216
<i>Роман Іваничук. Один лише штрих.....</i>	230
<i>Микола Кравчук. “При сонці, в Тетієві”</i>	233
<i>Павло Мовчан. Абсолютний слух на правду</i>	237
<i>Лариса Мороз. Він любив життя.....</i>	242
<i>Юрій Мушкетик. Вічна загадка любові</i>	252
<i>Дмитро Павличко. Голос правди</i>	261
<i>Володимир Панченко. Григір Тютюнник. В облозі.....</i>	267
<i>Віктор Погрібний. “Не кличте! Любов мені не треба...”</i>	276
<i>Юрій Попсуєнко. Народжений з любові й муки.....</i>	281
<i>Феодосій Роговий. Листи одним почерком</i>	287
<i>Григорій Сивокінь. “Ви бачили коли-небудь чайку?...”</i>	292
<i>Анатолій Скрипник. Минало літо... ..</i>	296

<i>Михайло Слабошпицький. "Таким він і стоїть у пам'яті"</i>	299
<i>Михайло Слабошпицький. Моменти істини.....</i>	310
<i>Ганна Тютюнник. Спогаданок про сина</i>	342
<i>Олена Черненко. А в серці щем і щем... ..</i>	346
<i>Анатолій Шевченко. Зустріч на все життя, або Щастя</i>	
<i>й злочастя Григора Тютюнника</i>	370
<i>В'ячеслав Брюховецький. Біль душі в одежі слова.....</i>	409
<i>Подяки</i>	413